

30. Pád stalinismu a celkový rozklad sovětského politického systému v zemích východního bloku (do roku 1989)

Pád stalinismu

- Stalinismus: způsob vlády Stalina
- 1922 se Stalin stává generálním tajemníkem ÚV KSS, po smrti Lenina v roce 1924 se stává vůdcem SSSR. Moci se chopí po menších vnitřních bojích (hl. Trockij) a strhává na sebe veškerou pozornost
- Likvidoval veškerou opozici a konkurenty, zkrátka každého, kdo mu odporoval (nakonec je na jeho povel zavražděn i Trockij, který se několik let skrýval)
- Paranoidní a to především ke konci svého života. Báł se o svůj post. Plánoval další světovou válku.
- Mnoho lidí nechal pozavírat do gulagů, vězení, nebo je rovnou popravil. Nezáleželo mu na vině, nebo nevině, proto často probíhali i vykonstruované politické procesy s nevinnými lidmi (hlavně 30. Léta)
- Stalin určil cestu k budování komunismu
  - Monopol moci KSS
  - Centrálně řízené plánované hospodářství
  - Zemědělská kolektivizace do kolchozů (jako JZD) → znárodňování půdy

Jeho principy byly zavedeny i přesto, že se lidem nemuseli líbit. Měli smůlu. Stalin zahájil rozsáhlou industrializaci, protože SSSR bylo značně zaostalé.
- Podařilo se mu nadchnout obyčejné lidi pro budování nového a „spravedlivého“ komunistického státu a tak vznikl **kult osobnosti** Josifa Vissarionoviče **Stalina**.
- Stalin umírá v roce 1953 a tím padá i stalinismus.
- Po bojích o moc se dostává do čela SSSR Chruščov, který odstranil své protivníky a mezi léty 1955-1956 se stává oficiálním představitelem SSSR (generální tajemník ÚV KSS) a Grigorij Nabukov (předseda vlády).
- Převahu měl Chruščov, který vytyčil hlavní cíle
  - Kolektivní řízení státu tak, aby moc nepřešla do rukou jednoho člověka (jako tomu bylo u Stalina)
  - Likvidace kultu osobnosti Stalina
  - Kolektivní řízení policie →* KGB
- Chruščov se snažil zvednout životní úroveň obyvatelstva, kladl důraz na výrobu spotřebního zboží průmyslu a chtěl zvednout zemědělskou produkci. Uvolňoval politickou situaci, propouštěl politické vězně a ukončil politické procesy, zmírnil kontrolu kultury a vědy. Změny se promítly v zahraniční politice, ale i přesto nadále trvala studená válka. Po smrti Stalina byla ukončena válka v Koreji (červenec 1953). Celkově dochází k uvolňování a snahám o „relativní „ usmíření se západem. Chruščov urovnává vztahy s Čínou a Jugoslávií (navštěvuje Bělehrad a zahrnuje Jugoslávii zpět do SSSR s určitými výsadami)
- Květen 1955 Rakouská státní smlouva jednání mezi Z a V, něco za něco=Chruščov stáhne sovětské tanky z Rakouska, ale to se musí stát neutrálním státem. Jednání i s Německem(SRN) a s Konrádem Adenaurerem o vyrovnání vztahů z II.S.V → Vznik Varšavské dohody

- Jeho změny se nelíbily každému. Obyvatelstvo i samotní členi KSS se rozdělují do dvou táborů přívrženců a odpůrců Chruščova. (střet kultu Stalina Chruščovových příznivců)
- Na XX. Sjezdu KSS 1956 Chruščov přednesl „Referát O Stalinovi“, ve kterém na základě důkazů zveřejnil, co všechno Stalin provedl. Jak zabíjel i lidi z vlastních řad (o tom nemělo hodně lidí ani tušení), cíleně rozpoutal hladomor na Ukrajině atd...
- Referát byl původně určen pouze pro sjezdy komunistických stran východního bloku, ale dostal se ven dotisku v Jugoslávii a Polsku → poprask
- Útokem Chruščova na kult osobnosti Stalina se formuje roku 1957 skupina Malenkov/Molotov proti Chruščovovi, která chtěla dosáhnout jeho sesazení. Zpočátku měli naději, ale podpůrci Chruščova měli větší moc a tak byli tyto odpůrci vyloučeni z ÚV KSS na nedůležité pozice. Dověření pádu stalinismu. Tyto události ovlivnily celý východní blok.

Krise východního bloku

První vlna krizí v roce 1953

Československo:

- Po smrti Gottwalda nastupuje Antonín Zápotocký, který chce zrušit systém potravin na lístky, který přetrval z dob války. Přichází měnová reforma (přehodnocování peněz, Zápotocký proti). 30. 5. 1953 měnová reforma, i přes protesty, zavedena a ČSL zasahuje díky tomu krize, nejvíce zasahuje střední vrstvu. Lidé navíc také chtějí reformy a uvolnění, podobně jako to viděli přímo v SSSR. Nepokoje nakonec potlačeny a kritika umlčena.

NDR:

- Demonstrace začínají mezi dělníky v Berlíně (kvůli zvýšení pracovních norem), ale brzy se rozšiřují po celém NDR → stávkový dělníků a střety (generální stávka). Walter Ulbricht (německý prezident) žádá o zásah vojsk SSSR, která jsou přítomna na území NDR. Dochází k vyhlášení represí a politickým procesům. V 50. letech proto mnoho Němců emigruje přes Berlín. Po roce 1953 dochází v NDR k odlivu mozků a umělců → 2. berlínská krize

Druhá vlna krizí- rok 1956

Polsko

- Souvisí s referátem O Stalinovi, který vyvolal krizi uvnitř KSP v Polsku. Předtím už dlouho byla mezi lidmi nevěřivost k Rusku (*Katyně 1939- vyvraždění polských důstojníků a komunistů, za které se Rusové nikdy neomluvili. Už od roku 1945 demonstrace nenávisť vůči Rusům a to hlavně skrze katolickou církev*). Řada komunistických představitelů se snažila o demokratizaci systému.
- V čele procesu stojí Wladyslaw Gomulka, generální tajemník KSP (od října). Dříve perzekuován, ale teď byl rehabilitován a chtěl demokratizovat Polsko
- Červen 1956 došlo k otevřenému dělnickému povstání v Poznani. Dělníci chtějí vyšší životní úroveň. Zásah SSSR, smrt dělníků → rozklad společnosti na dva tábory:
  - Neostalinisté*: konzervativní komunisti, podporující SSSR a potlačení demokratizace
  - Liberálové*: uznávají nutnost reformy, chtějí budovat socialismus

- Chruščovovi se nelíbily možné změny, ale Gomulka i přesto pokračoval v reformách s argumentem, že se jedná o vnitřní záležitosti Polska. Po celém Polsku * dělnické rady (X komunistům)

Změny:

- Z politického a vojenského života jsou odstraněni odpůrci Stalina
- Uvolnění cenzury (Referát O Stalinovi se tak dostal do tisku)
- Propouštění některých pol. Vězňů
- Základní reformy na oživení hospodářství, povoleno soukromé vlastnictví podnikání
- Zlepšení vztahů mezi státem a církví

Ovšem, na hranicích už čekají sovětské tanky, tlak na Gomulku ze strany Chruščova vedl ke zrušení některých reform, Gomulka ustupuje.

Ale zůstává postavení katolické církve, které je nyní dokonce silnější než předtím a soukromé vlastnictví (není centrálně- plánované h.) Konec polské revoluce.

Maďarsko:

Krise je opět reakcí na referát a následně dochází k rozkolu ve společnosti:

- konzervativci: věrni stalinismu (Magyacz Rakotzy)
- reformisté: chtějí ekonomické, a společenské, změny oproti 50.

Létům

- V čele reformistů Ymer Nagy (Nat')předseda vlády, který získává podporu ve společnosti. Jánoš Kadár generálním tajemníkem ÚVKSS. Chruščov proti změnám (více pol. Stran, neutralita Maďarska). Maďarsko vystupuje z Varšavské dohody a to je chyba. SSSR hrozí vojenskou intervencí. Kadár se odklání od Nagyho a žádá o zásah sovětů (zrazuje).
- Přijíždí sovětská armáda (v čele generál Koněv).Dochází ke střetům s obyvatelstvem na začátku listopadu, probíhá *krvavý týden*. Revoluce nakonec potlačena a do čela Maďarska je dosazen prosovětský Kadár (Kadárův režim). Demokratičtí komunisté odstraněni a Nagy popraven. Přichází vlny emigrace a to především do Rakouska, které otevřelo Maďarům hranice. OSN se od událostí distancovala s tím, že je to záležitost východního bloku, pouze formálně odsoudilo postup SSSR. VB a F jsou zaměstnány Suezskou krizí.

Československo

Pražské Jaro- Alexandr Dubček- vpád vojsk Varšavské dohody, zmínit (viz otázka č. 29)

Rozpad východního bloku

V 70. letech východní blok relativně stabilizován, mluví se o neostalinismu a brežněvismu. V čele SSSR a východního bloku stál Leonid Brežněv, který nebyl tolik represivní jako Stalin.

V 80. letech dochází k dalším krizím, především z hospodářských důvodů

Polsko

V roce 1980 vypukly hospodářské problémy, stávkový a demonstrace

- Do čela se dostalo nově vzniklé odborové hnutí Solidarita v čele s dělníkem Lechem Walensou. Během krátké doby se ze Solidarity stalo politické hnutí (obrovský nárůst členů). Vláda už proto nemohla Solidaritu nadále ignorovat, SSSR z toho není nadšeno.
- Sovětské vedení v Polsku podpořilo vojenský převrat a do čela Polska se dostala vojenská rada, vedená generálem Jaruselskym. 1981 byl vyhlášen

výjimečný stav a Solidarita byla zakázána. Ani nová vláda nebyla schopna vyvést Polsko z hospodářské krize, proto byla nucena zahájit jednání se Solidaritou (tzv. kulaté stoly s opozicí).

SSSR

- Roku 1982 umírá Leonid Brežněv (1964-1982) a jeho smrt má podobné následky jako smrt Stalina. Došlo k zásadním změnám v sovětském bloku, konec éry brežněvismu (neostalinismu). Jurij Andropov byl zvolen do čela SSSR a začal provádět reformy (hospodářské, politické a společenské).
- Brzo zemřel (1984) a byl nahrazen Alexandrem Černěnkem, zastáncem konzervativního komunismu a byl proti reformám. Černěnko byl vážně nemocný a byl zastupován Michaiem Gorbačovem, který Černěnka nahradil po jeho smrti v roce 1985.

Novým vůdcem SSSR se tedy stal zastáncem reformy Michail Gorbačov, který zahájil rozsáhlou reformu celé SSSR a východního bloku. Reformy doprovázela 2 hlavní hesla:

-*Perestrojka*: přestavba hospodářského a politického systému (př. možnost podnikání)
 -*Glasnost*: informovanost a jasnost (celonárodní diskuze pomocí médií o reformách mezi přívrženci i odpůrci reformy)

Reformy

Politické:

Uvolnění politické situace, propouštění politických vězňů a snížení cenzury. 1988 byl zaveden prezidentský systém, 1. Prezidentem se stal Michail Gorbačov (1988-1991). Gorbačov tím získal víc moci pro prosazení reformy.

Hospodářské:

Uvolnění vztahů mezi státy a podniky. Stále existovalo centrálně řízené hospodářství, ale podniky už měli větší možnost rozhodování. Vznikl soukromý sektor. Zavedly se dlouhodobé pronájmy půdy, na kterých mohli podnikat i lidé mimo kolchozy. Tyto reformy nebyly dobře připravené a tedy i nebylo možné je důsledně realizovat. Nakonec měly opačný dopad na hospodářství, došlo tedy k úpadku, růstu cen a nezaměstnanosti. Na závěr došlo k úplnému zhroucení a rozpadu hospodářství SSSR.

- Gorbačova popularita klesla uvnitř SSSR, zato mimo něj stoupala. Konzervativní komunisté začali využívat klesající popularitu Gorbačova a 1991 byl Gorbačov při cestě na Krym zajat a následně uvězněn.
- Vedení KSS a generalita se pokusila o puč, který se nezdařil. Prezidentem se stal Boris Jelcin, propustil Gorbačova, který se vrátil do politiky. Jelcin byl velkým zastáncem reformy a pokračoval v nich.

Veškerá události v SSSR během druhé poloviny 80. Let a počátku 90. Let vedly k oslabení vazeb uvnitř SSSR.

- 1991 se odpojila **Ukrajina** a bylo jasné, že budou následovat i ostatní státy. Proto vzniklo volnější SNS (Sdružení nezávislých států), ale i přesto se svaz i nadále rozpadal.
- V **Polsku** se situace vyhroutil roku 1989
  - do voleb se zapojila opozice a vyhrála je
  - předsedou vlády se stal Tadeusz Mazowiecki, poprvé od II.S.V. není v čele země komunist
- Roku 1988 v **Maďarsku** svržen Kádár a 1989 byla vyhlášena nová Maďarská republika. 1990 proběhly volby, které svrhly komunismus.

NDR

- V čele stál Honecker. Roku 1989 probíhaly velké demonstrace, Honecker je chtěl potlačit silou, ale to mu nebylo povoleno a byl donucen odstoupit. Nové vedení chtělo situaci zachránit otevřením hranic, ale to neudělali, protože už bylo stejně příliš pozdě.

9.11.1989 padla Berlínská zeď, symbol Železné opony. V říjnu byl sjednocen Berlín a také celé Německo.

ČSSR

- Na podzim roku 1989 probíhaly demonstrace a stávky proti KSČ (už i dříve před tím- Palachův týden, vodní děla proti demonstrantům) komunisti potlačovaly demonstrace násilně, nepokoje proto ještě více vzrostly. Vrcholem byl 17.11.1989→ Sametové revoluce

Situace byla pro komunisty neudržitelná, museli předat moc disidentům, prezidentem se stal Václav Havel. Cílem bylo vybudování pluralismu, demokratických voleb a zavedení kapitalismu. Podobný sled událostí i v Bulharsku.

Rumunsko

- V čele stál Nikolaj Ceauscescu (Čaučesku), který se nechtěl vzdát moci, což vyvolalo občanskou válku. Armáda se během války přidala na stranu odpůrců komunismu, Nikolaj byl zatčen o Vánocích 1989 a popraven i s manželkou.

Problém byl, že neexistovala silná opozice, proto ve svých pozicích často zůstávali komunisté.

V **Albánii** proběhl převrat až roku 1991 generální stávkou, která skončila až roku 1992 při prezidentských volbách.

Roku 1991 se sešli členové Varšavské smlouvy a podepsali protokol **o ukončení činnosti Varšavské dohody**, který je brán jako úřední dokument, **ukončující oficiálně existenci Sovětského svazu** a celého východního bloku.